

Ш.И. КОСЫМБАЕВА,¹

докторант.

А.Ж. НУКЕШЕВА,¹

э.ғ.к., доцент.

Г.М. КАДЫРОВА,²

магистр, аға оқытушы.

С. Сейфуллин атындағы

Қазақ агротехникалық университеті.¹

Ш. Есенов атындағы

Каспий мемлекеттік технологиялар

және инжиниринг университеті²

АУЫЛДЫҚ ЖЕРЛЕРДЕ ӘЛЕУМЕТТІК ИНФРАҚҰРЫЛЫМЫН БАСҚАРУДЫ ЖЕТІЛДІРУ

Аңдатпа

Мақала ауылдық жерлерде әлеуметтік инфрақұрылымды басқарудың жетілдіру жолдарына арналған. Инфрақұрылым теориялық мәні, оның түрлері мен ауылдық жерлердегі инфрақұрылымның маңызын басқарудың негізгі жолдары ұсынылды және басымдықтары айқындалды. Қазіргі уақытта ауылдың әлеуметтік инфрақұрылымы нарықтық қатынастарға сәйкес толық қалыптаспағандығын көрсетіп отыр. Нарық жағдайында ауылдың әлеуметтік инфрақұрылымын дамыту – шешілмей қалған мәселелердің бірі болып табылатындығы көрсетілген. Мемлекеттік бағдарламалардың жүзеге асыру аясында ауылдың әлеуметтік-экономикалық әл-ауқатын жақсартуымен қатар жаңа технологиялар мен материалдарды, жылумен жабдықтау желілерін салу және жаңғырту, инженерлік инфрақұрылым объектілерін салу және реконструкциялау, күрделі және ағымдағы жөндеу жөніндегі іс-шараларды жүргізу арқылы сумен жабдықтау объектілерін өмір сүрудің жоғары сапасына қол жеткізуді мақсат етілуі көрсетілген. Маңғыстау ауданының ауылдық жерлеріндегі инфрақұрылымды жақсартуда әлі де болса, бірқатар кемшіліктер бар, олар – саланы құрылымдық-технологиялық жаңғырту қарқынының төмен болуы, нарықтық инфрақұрылымның жеткіліксіз дамуы, ауыл шаруашылығы өндірісінің ұсақ тауар өндірушілер болып келуі, саланың қаржылық тұрақсыздығы, саланы дамытуға және инфрақұрылымды дамытуға тартылатын жеке инвестициялардың жеткіліксіздігі, білікті кадрлардың тапшылығы екендігі анықталған. Мақалада ұсынылып отырған ауылдық жерлердегі инфрақұрылымның негізгі мәселелері мен ауылдық жерлерде әлеуметтік инфрақұрылымды басқарудың жетілдіру жолдары қарастырылған.

Тірек сөздер: инфрақұрылым, ауылдық аумақтар, мемлекеттік бағдарламалар, басқару, нарық жағдайлары.

Ауылдық жерлерді дамытудың өзекті мәселелерінің ішінде ауыл халқының өмірлік қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін негіз болып табылатын әлеуметтік инфрақұрылым негізгі орын алады. Қазіргі уақытта ауылдың әлеуметтік инфрақұрылымы нарықтық қатынастарға сәйкес толық қалыптаспаған. Нарықтық жағдайда ауылдың әлеуметтік инфрақұрылымын дамыту шешілмеген проблемалардың бірі болып табылады.

Қазақстан Республикасының ауылдық аумақтарын дамытудың мемлекеттік бағдарламасын іске асыру аяқталды. Осы жылдар ішінде барлық қаржыландыру көздерінен ауылдық елді мекендердің әлеуметтік және инженерлік инфрақұрылымын дамытуға 976,0 млрд теңге бағытталды.

Мемлекеттік бағдарлама аясында жүргізілетін бұл жұмыс әлеуметтік және инженерлік инфрақұрылымды дамыту, ауылдардың орналасуын моделдеу және мамандардың табысын арттыра отырып, оларды ауылдарда тұрақтандыру, ауыл халқының әл-ауқатын арттыру үшін жағдай жасау жөніндегі іс-шаралар кешенін қамтиды [1].

Ауылдық инфрақұрылымды дамытуды талдау, жоспарлау және реттеу процесінде пайдаланылатын көрсеткіштер жүйесін әзірлеу кезінде мынадай қағидаттарды қолданған жөн:

♦ инфрақұрылымның әрбір объектісі (объектілер тобы) үшін көрсеткіштердің нақты жүйесі оның сипаттамалық жүйесіне сәйкес келуі тиіс;

♦ тұтастай алғанда объект пен инфрақұрылымдық кешен арасындағы көрсеткіштердің салыстырмалылығын қамтамасыз ету;

- ◆ көрсеткіштер жүйесі икемді, яғни инфрақұрылымның құрамы мен жұмыс істеуінің өзгеруіне байланысты көрсеткіштер жиынтығы болып қайта құрылуы тиіс;
- ◆ көрсеткіштер жүйесі оның дамуының барлық аспектілерін көрсетуі, міндетті болуы тиіс, яғни кешен;
- ◆ инфрақұрылым объектілері мен тұтастай алғанда инфрақұрылымдық кешендердің жайкүйі мен жұмыс істеуін сипаттайтын көрсеткіштер өнеркәсіптік кәсіпорындар, экономика салалары қызметінің түпкілікті нәтижелерін сипаттайтын көрсеткіштерге байланысты болуы тиіс [2].

Қазіргі уақытта Маңғыстау облысында, Қазақстан Республикасының 2050 жылға дейінгі Стратегиялық жоспарының, мемлекеттік және салалық бағдарламалардың нысаналы индикаторлары қалпына келтірілген 2017–2021 жылдарға арналған Маңғыстау облысын дамыту бағдарламасы іске асырылуда.

2019 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша Маңғыстау облысында 61 ауылдық жерлерде (бұдан әрі – АЖ) бар, онда 352 мың адам тұрады. Бұл ретте, облыстың ауыл халқының 99% тұратын 500 адамнан астам халқы бар ауылдардың көпшілігі (АЖ жалпы санының 72%). Соңғы үш жылда ауыл халқының саны 13%-ға өсті.

Сурет 1 – Маңғыстау облысы ауылдық жерлердің халық саны

1 суретке сәйкес Маңғыстау облысы бойынша 6 тірек ауылдық елді мекендер бар: Боранкүл және Ақжігіт; Бейнеу ауданы; Жетыбай Қарақия ауданы; Жыңғылды және Сайөтес Маңғыстау ауданы; Ақшұқыр Түпқарған ауданы.

Сонымен қатар 4 аудандық орталық ауылдық елді мекен болып саналады: Бейнеу Бейнеу ауданы; Маңғыстау Мұнайлы ауданы; Құрық Қарақия ауданы; Шетпе Маңғыстау ауданы.

Даму әлеуеті жоғары АЖ-нің жалпы санынан 5 ауыл, орташа – 48, төмен – 8 АЖ бар. Даму әлеуеті төмен АЖ Қарақия және Маңғыстау аудандарында орналасқан.

Қолданыстағы нормативтерге сәйкес ауылдық елді мекендер жалпы білім беру және денсаулық сақтау объектілерімен қамтамасыз етілген.

Осылайша, ауылдардың жалпы санынан 50 АЖ білім беру объектілерімен қамтамасыз етілген, оның ішінде 2 АЖ-де мектеп мемлекеттік нормативтерге сәйкес келмейді. Сонымен қатар, облыста 1 АЖ бар, онда мемлекеттік нормативке сәйкес білім беру объектісі болуы тиіс.

Денсаулық сақтау объектілерімен 54 АЖ қамтамасыз етілді, оның 3-еуі мемлекеттік нормативтерге сәйкес келмейді. Бұдан басқа, мемлекеттік нормативтерге сәйкес 2 АЖ-де

денсаулық сақтау объектілері болуы тиіс. Облыстың АЖ жалпы санының мәдениет объектілерімен қамтамасыз етілуі – 69%, спорт объектілерімен қамтамасыз етілуі – 69%, туризм объектілерімен қамтамасыз етілуі – 10% құрайды.

2019 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша 30 АЖ орталықтандырылған сумен қамтамасыз етілген немесе АЖ жалпы санының 50%-ы. 4 АЖ-де тұрғындар Қарақия және Маңғыстау аудандарында орналасқан тасымалданатын суды пайдаланады.

Алдыңғы жылдармен салыстырғанда 21 АЖ-ге дейін аудан орталығына дейінгі жол қанағаттанарлықсыз жағдайда тұрған ауылдар саны қысқарды. Сонымен қатар, жергілікті маңызы бар автомобиль жолдарының 15%-ы күрделі жөндеуді талап етеді, бұл көлік инфрақұрылымының тозуын көрсетеді.

АЖ-нің электрификациямен және телефон байланысымен толық қамтамасыз етілуі оң көрсеткіш болып табылады. Стационарлық пошта байланысымен қамтамасыз етілуі АЖ-нің жалпы санының 69%-ын құрайды. Төмен қамтамасыз ету Қарақия және Маңғыстау аудандарында байқалады.

АЖ-нің жалпы санының 89%-ы табиғи газбен қамтамасыз етілген, мұндай ауылдардың ең көп саны Маңғыстау және Бейнеу аудандарында бар.

Ауылдық аумақтарды дамыту қолданыстағы мемлекеттік және үкіметтік бағдарламалар, облыс аумағын дамыту бағдарламалары шеңберінде жүзеге асырылады.

Алдыңғы жылдарда ауылдық жерлерде әлеуметтік және инженерлік инфрақұрылымның 84 жобасын іске асыруға 16,2 млрд теңге бөлінді, оның ішінде республикалық бюджеттен – 6,9 млрд теңге, жергілікті бюджеттен – 9,3 млрд теңге бөлінді.

Өңірлік саясаттың негізгі бағыттарының бірі тірек ауылдық жерлерде (бұдан әрі – ТАЖ) дамыту болып табылады. «Өңірлерді 2020 жылға дейін дамыту» бағдарламасына сәйкес 2014–2018 жылдарға арналған 6 ТАЖ дамыту бойынша кешенді жоспарлар әзірленіп, қабылданды (Түпқараған ауданының Ақшұқыр, Бейнеу ауданының Ақжігіт және Боранқұл, Маңғыстау ауданының Сайөтес және Жыңғылды, Қарақия ауданының Жетібай ауылдары).

Кешенді жоспарлар шеңберінде ТАЖ-нің экономикалық қызметін, инженерлік және әлеуметтік инфрақұрылымын дамытуға 2018 жылы қаржыландырудың барлық көздерінен 3,7 млрд теңге бағытталды, оның ішінде республикалық бюджеттен – 2,0 млрд теңге, жергілікті бюджеттен – 1,5 млрд теңге, басқа көздерден – 0,2 млрд теңге. Аталған қаражат барлық тірек ауылдарды қамтитын 23 жобаны іске асыруға бағытталды.

ТАЖ дамыту бойынша аталған іс-шараларды іске асыру ондағы халық санын 35,7 мың адамға дейін арттыруға мүмкіндік берді [3].

«Өңірлерді 2020 жылға дейін дамыту» бағдарламасы шеңберінде «Жергілікті өзін-өзі басқаруды дамыту» бөлігінде 2018 жылы жергілікті бюджеттен 623 млн теңге бөлінді, 17 ауылдық елді мекенде 40 жоба іске асырылды, 2018 жылы 249,7 млн теңге сомасына облыс ауылдарын жайластыру бойынша 55 жоба іске асырылды [4].

«Жұмыспен қамтудың жол картасы–2020» – «Инфрақұрылымды және тұрғын үй-коммуналдық шаруашылықты дамыту есебінен жұмыспен қамтуды қамтамасыз ету» бірінші бағыты шеңберінде облыс ауылдарындағы коммуналдық-инженерлік, көлік және әлеуметтік инфрақұрылым нысандарын абаттандыру, қайта жаңарту, күрделі және ағымдағы жөндеу бойынша орташа және жоғары даму әлеуеті бар 32 ауылдық елді мекенде 2210 млн теңге бюджет қаражаты 2018 жылы 401,1 млн теңгеге 45 жоба іске асырылды.

Ауылда бюджет саласындағы білікті кадрлардың тапшылығы мәселесін шешу және ауылдық жерлерге жұмыс істеу үшін әлеуметтік сала мамандарын тарту мақсатында 2018 жылы 462 жас маманға тұрғын үй жәрдемақысы, 127 маманға тұрғын үй несиесі берілді.

Маңғыстау облысы бойынша шекара маңындағы елді мекендердің тізбесіне халық саны 4,1 мың адамнан тұратын 4 АЖ (Бейнеу ауданының Тәжен, Сам және Ақжігіт, Қарақия ауданының Болашақ ауылдары) енгізілді [5].

«Қазақстан Республикасының шекара маңындағы аудандарын дамыту жөніндегі 2014–2020 жылдарға арналған шаралар кешенін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысын орындау үшін Маңғыстау облысының шекара маңындағы аудандарын дамыту жөніндегі 2014–2020 жылдарға арналған іс-шаралар жоспары қабылданды және іске асырылуда.

2018 жылы осы жоспар шеңберінде 1,3 млрд теңге сомасына 10 іс-шара іске асырылды, оның ішінде республикалық бюджеттен – 1,0 млрд теңге, жергілікті бюджеттен – 0,08 млрд теңге, басқа көздерден – 0,3 млрд теңге. Аталған қаражат негізінен экономикалық қызметті, шағын және орта бизнесті, шекара маңындағы аумақтардың инфрақұрылымын дамытуға бағытталды [6].

Маңғыстау облысының ауылдық жерлерінің қазіргі уақытта әлеуметтік инфрақұрылымды дамытудың орташа деңгейі бар, бірақ әр аудан тұрғындарының оның жай-күйімен қанағаттану деңгейі өте төменнен жеткілікті деңгейге дейін өзгеріп отырады. Жүргізілген зерттеудің жаңалығы қолданылған әдістеменің салыстырмалы қарапайымдылығынан тұрады, ол алдын ала қорытындыларды қалыптастыру үшін жеткілікті көлемді нақты материал береді.

Облысымыздың ауылдық аудандары басқарудың көп мақсатты объектілері болып табылады. Мысалы, өндірістің әртүрлі салаларында жұмыс істейтін бірдей білікті қызметкерлердің еңбегіне ақы төлеудегі күрт, ақталмаған айырмашылықтар, қала тұрғындары мен ауыл тұрғындарының ақшалай табысы деңгейіндегі аудандар мен қалалардың тұрғындары арасындағы елеулі айырмашылықтар ұзақ уақыт бойы сақталады. Бұл қазірдің өзінде қоғамның күрт әлеуметтік бөлінуіне алып келді, оның ішінде өңірлік және салалық тіліктерде де.

Аймақта әлеуметтік саланы дамытудың жоғарыда қарастырылған мәселелерін қорытуды SWOT талдау матрицасы түрінде ұсынуға болады (кесте 1).

Кесте 1 – Маңғыстау облысындағы әлеуметтік саланың дамуына SWOT-талдау

Күшті жақтары	Әлсіз жақтары
<p>Жекелеген салаларда еңбекке ақы төлеу деңгейіндегі Елеулі теңгерімсіздік (орташа облыстық көрсеткіштен жоғары және төмен). Күн көрістің ең төменгі деңгейінің және тиісінше кедейлік шегінің жыл сайынғы өсуі. Жергілікті ауыл шаруашылығы өндірісін дамытудың қиындықтарына, өткізу нарықтарынан алыстығына байланысты өңірдегі ең жоғары күнкөріс деңгейі. Жастар, сондай-ақ NEET санатындағы жастардың жоғары деңгейі. Жақын маңдағы ТМД елдерінен оралмандардың көп балалы аз қамтылған отбасыларының және еліміздің басқа өңірлерінен көшіп-қонушылардың үлкен ағыны. Мектепке дейінгі және мектепте білім беруде оқушы орындарының тапшылығы. Білім беру ұйымдарының нашар материалдық техникалық базасы. Түлектерді жұмысқа орналастыру мәселелері</p>	<p>Өнімсіз жұмыспен қамтудың төмен деңгейі (өзін-өзі жұмыспен қамтығандар). 2014–2016 жылдары аймақта халықты жұмыспен қамтудың жол картасы – 2020 және Бизнесінің жол картасы табысты жүзеге асырылды. Халықтың жас және білім құрылымы өзгерістер мен қайта оқуға бейім қатарына жатады. Кадрларды кәсіби даярлау және қайта даярлау жүйесі, дуальді оқыту, бизнес-білім беру жүйесі дами бастады. Шағын және орта кәсіпорын субъектілерінің саны ұлғаюда</p>
Қатерлер	Мүмкіндіктер
<p>Білікті және білікті емес персоналдың тапшылығы. Жоғары және кәсіптік білім беру сапасының төмендеуі. Ауылдық жерлерден қалаларға көші-қон және бейресми экономиканың өсуі. Жеке сектордың әлсіз бастамасы. Білім беру және денсаулық сақтау ұйымдарының материалдық-техникалық базасын нығайтуға арналған бюджет қаражатының шектеулілігі. Жалақы деңгейінің төмендігі медициналық және педагогикалық кадрлардың кетуіне әкеледі</p>	<p>Маңғыстау облысының әлеуметтік-экономикалық дамуының 2017–2021 жылдарға арналған бағдарламасын іске асыру. Өңірлерде әлеуметтік саланы дамытудың шетелдік және республикалық тәжірибесін игеру. Әлеуметтік даму проблемаларын шешуге ірі инвесторларды, демеушілерді, меценаттарды, қалың жұртшылықты тарту. Халықтың пікірін зерттеу және проблемалардың тұрақты мониторингі</p>
<p>Ескертпе – Автормен құрастырылған.</p>	

Осылайша, Маңғыстау облысының әлеуметтік саласындағы жағдай оны жаңғырту процестерімен, экономикалық белсенді халық санының өсуімен, жұмыссыздық деңгейінің төмендеуімен байланысты оң үрдістермен сипатталады. Бұған бірқатар инвестициялық индуст-

риялық және инфрақұрылымдық жобаларды іске асыру, жұмыспен қамту мен Бизнесің жол карталарын табысты іске асыру ықпал етті.

Дегенмен, проблемалар мен тәуекелдердің едәуір спектрінің болуы Маңғыстау облысында және Қазақстанның басқа өңірлерінде жүйені тиімді басқару міндеттерін күрделендіреді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Ихданов Ж.О., Орманбеков Ә.О. Экономиканы мемлекеттік реттеудің өзекті мәселелері: оқу құралы. – Алматы: Экономика, 2002. – 218 б.
- 2 Осипова Г.М. Экономикалық теория негіздері. – Алматы, 2002. – 123 б.
- 3 Маңғыстау облысын дамытудың 2016–2020 жылдарға арналған бағдарламасы: <https://mangystau.gov.kz/page/view/4585>.
- 4 Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2016 жылғы 30 шілдедегі № 449 қаулысымен бекітілген Өңірлерді дамытудың 2020 жылға дейінгі бағдарламасы: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1800000767>.
- 5 ҚР Үкіметінің 31.03.2015 № 162 қаулысымен бекітілген «Жұмыспен қамту 2020 жол картасы»: <https://www.enbek.gov.kz/kk/node/323334>.
- 6 ҚР Үкіметінің 05.02.2015 № 42 қаулысымен. Қазақстан Республикасының шекара маңындағы аудандарын дамыту жөніндегі 2014–2020 жылдарға арналған шаралар кешені: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1300001289>.

Аннотация

Данная статья посвящена совершенствованию управления социальной инфраструктурой сельских территорий. Были приведены теоретическое значение инфраструктуры, основные пути и приоритеты управления ее видами и значение инфраструктуры сельских территорий. В настоящее время социальная инфраструктура села не полностью сформирована в соответствии с рыночными отношениями. В рыночных условиях развитие социальной инфраструктуры сельских территорий до сих пор является одним из нерешенных вопросов. В рамках реализации государственных программ наряду с улучшением социально-экономического благосостояния села показана цель достижения высокого качества жизни объектов водоснабжения путем строительства и модернизации новых технологий и материалов, сетей теплоснабжения, проведения мероприятий по строительству и реконструкции, капитальному и текущему ремонту объектов инженерной инфраструктуры. В улучшении инфраструктуры в сельской местности Мангистауского района по-прежнему есть ряд недостатков: низкие темпы структурно-технологической модернизации отрасли, недостаточное развитие рыночной инфраструктуры, мелкие товаропроизводители сельскохозяйственного производства, финансовая нестабильность отрасли, недостаток частных инвестиций, привлекаемых к развитию отрасли и развитию инфраструктуры, дефицит квалифицированных кадров. В статье выявляются основные проблемы инфраструктуры сельских территорий и пути совершенствования управления социальной инфраструктурой сельских территорий.

Ключевые слова: инфраструктура, сельские территории, государственные программы, управление, рыночные условия.

Abstract

This article is devoted to improving the management of social infrastructure in rural areas. The theoretical importance of infrastructure, the main ways and priorities of management of its types and importance of infrastructure in rural areas were given. Currently, the social infrastructure of the village is not fully formed in accordance with market relations. In market conditions, the development of social infrastructure in rural areas is still one of the outstanding issues. As part of the implementation of state programs, along with the improvement of socio-economic well-being of the village, the goal of achieving a high quality of life of water supply facilities through the construction and modernization of new technologies and materials, heat supply networks, activities for the construction and reconstruction, capital and maintenance of engineering infrastructure. There is still a number of shortcomings in the improvement of infrastructure in rural areas of the Mangystau district, including: low rates of structural and technological modernization of the industry, insufficient development of market infrastructure, small agricultural producers, financial instability of the industry, lack of private investment attracted to the development of the industry and infrastructure, lack of qualified personnel. The main problems of infrastructure in rural areas and ways to improve the management of social infrastructure in rural areas are proposed in the article.

Key words: infrastructure, rural areas, state programs, management, market conditions.